

Activitats

Visita de l'Observatori per a la Recerca Etnològica de Catalunya a centres patrimonials de caràcter etnològic d'Andalusia oriental

(8 – 11 DE NOVEMBRE DE 2011)

Roger Costa Solé

Servei de Patrimoni Etnològic del CPCPTC

Per tercer any consecutiu, una representació de tècnics i directius de diferents entitats de l'Observatori per a la Recerca Etnològica de Catalunya van visitar diversos centres patrimonials relacionats amb l'etnologia de fora de Catalunya. En aquesta ocasió la visita va ser a Andalusia oriental —Sevilla, Cadis i la Sierra de Huelva— i va comptar amb representants de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, del Museu de la Mediterrània, del Museu del Montseny, del Museu Marítim de Barcelona, del Museu Comarcal de l'Urgell, del Museu del Montsià, de l'Institut Ramon Muntaner i del Servei de Patrimoni Etnològic del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. El programa d'activitats fou dissenyat per Aniceto Delgado, antropòleg de l'Institut Andalús del Patrimoni Històric.

Centres visitats

El primer centre visitat fou el Museo del Dique de Matagorda, situat a les drassanes de Puerto Real (Cadis) i declarat bé d'interès cultural en la categoria de lloc d'interès etnològic l'any 2001. El museu va partir de la preservació dels diversos equipaments que conformaven aquestes drassanes construïdes al darrer terç del segle XIX per ordre del marquès de Comillas, propietari d'una companyia navilie-

■ Escola, església i hospital del conjunt patrimonial del Dique de Matagorda, declarat BIC, en la categoria de lloc d'interès etnològic (09/11/2011). FRANCESCA BARDAJÍ

■ Imatge des d'un dels seus extrems d'un corral de pesca situat a la platja de Sanlúcar de Barrameda (09/11/2011). JORDI ABELLA

■ En primer pla, La Laguna, bassa que forma part del conjunt declarat BIC. Al fons el molí de Márquez, que també forma part del conjunt declarat (10/11/2011). JORDI ABELLA

ra. Amb aquesta acció inicial es van preservar l'antic hospitalet, l'escola, el menjador dels enginyers, la capella i un taller, a part del dic de reparació, d'entre un conjunt que incloïa també els habitatges dels treballadors —avui desapareguts—, a l'estil de les colònies industrials de l'època. Annex a la cambra de bombes que servia per regular el cabal d'aigua del dic s'hi ha construït l'edifici del museu, amb quatre sales on s'explica la història de les drassanes, els processos de disseny i traçat de les noves embarcacions, els procediments de construcció —amb els oficis que els eren inherents—, i la forma actual de construcció d'un buc. L'edifici del museu es completa amb les instal·lacions d'arxiu, biblioteca, hemeroteca i fototeca, on s'hi poden consultar els aproximadament 4.000 lligalls, 3.500 llibres, 200 capçaleres de revistes especialitzades i 250.000 negatius fotogràfics catalogats fins ara. L'especialització temàtica d'aquest museu ha propiciat la donació de documentació per part d'altres instal·lacions similars de l'Estat espanyol, que ara es conserven degudament catalogades en aquest equipament patrimonial gadità.

La tarda d'aquesta jornada es va dedicar a la visita del centre històric de Sanlúcar de Barrameda, amb un èmfasi especial en els cellers de mançanilla, molts dels quals datats al segle XVIII, i els *corrales*

de pesca. Aquestes construccions singulars responen a un antic i senzill però efectiu sistema de pesca passiu, que consisteix a capturar els peixos, mol·luscos i crustacis que s'hi introdueixen durant la marea alta. Estan formats per un tancat format per una paret de pedra o fusta d'aproximadament 1,5 m d'alçària i menys d'1 m d'amplada, de forma semicircular i amb una obertura que es pot tancar a voluntat situada a l'extrem més mar endins de la construcció. Són característics de diverses poblacions de la costa nord-est de Cadis, i estan documentats almenys des de l'edat mitjana, tot i que se sospita que són més antics.

La segona jornada de visites es va centrar íntegrament a la Sierra de Huelva. Va començar per Aracena, població que exerceix de cap de comarca i que acull el Centre d'Interpretació del Parc Natural de la Sierra de Aracena i Picos de Aroche. A banda dels aspectes estrictament naturals, l'exposició permanent que allotja el centre reflecteix també les activitats econòmiques tradicionals de la zona, vinculades estretament al paisatge de devesa i a l'explotació del castanyer, així com les celebracions populars més significatives. La visita a aquest centre va ser especialment fructífera durant la part dedicada a l'intercanvi d'experiències entre els gestors del parc i els representants de les entitats de l'Observatori situades en zones amb característiques semblants.

El segon indret visitat de la serra fou l'ermita de Nuestra Señora de los Ángeles, centre simbòlic del culte religiós de la comarca. Cada 8 de setembre acull un aplec en què la icona religiosa encarna alhora la identitat de la comunitat local i comarcal. La marededéu genera, amb la seva devoció, una integració simbòlica dels individus que s'apleguen al seu entorn, que desborda clarament la mera significació religiosa, i fa que tots, sense distinció, siguin participants del sentiment de pertinen-

■ Campanar d'espadanya del santuari de la Reina de los Ángeles, a la Peña de Arias Montano, al municipi d'Alájar (10/11/2011). ANICETO DELGADO

ça devocional al santuari de la Reina de los Ángeles, com també és conegut aquest indret.

La ruta per la serra va continuar amb un passeig per Linares de la Sierra, on l'arquitectura tradicional és un dels seus valors principals. La construcció típica de la població és la casa entre mitgeres de planta baixa i golfes —anomenades aquí *doblar*, *soberao* o *cámara*—, espai que originalment era construït amb la finalitat de servir com a rebost i espai d'assecatge d'aliments (castanyes, ametlles, derivats del porc...), i que amb la pèrdua del seu ús original està esdevenint zona d'ampliació de la part d'habitatge, la qual en origen només ocupava la planta baixa. També són característics d'aquesta població els seus empedrats, «catifes» anomenades *llanos* situades a l'entrada de les cases que representen imatges de temàtica diversa mitjançant una tècnica de combinació de pedres de dos colors i que se sospita que prové de la veïna Portugal. També es va visitar la plaça de la Fuente, indret activat patrimonialment en dates recents i que està presidit per un conjunt hidràulic format per una font de quatre canelles que s'obre a un abeurador d'animals i que culmina amb el

safareig comunal. El darrer lloc visitat fou la plaça de braus, un espai que, com en tantes altres poblacions amb aquesta tradició, conté algunes estructures fixes i que només es tanca durant la celebració de les corrides.

Cañaveral de León va ser l'última població del recorregut. Allà es va fer una visita en profunditat d'un conjunt declarat per la Junta d'Andalusia l'any 2009 bé d'interès cultural en la tipologia de lloc d'interès etnològic: El Ruedo i el conjunt hidràulic de La Laguna. Sota aquesta denominació s'identifica i descriu l'àrea tradicional de reg i el complex d'infraestructures hidràuliques localitzats al sud-est del conjunt urbà d'aquesta població. La deu es proveeix de la Fuente Redonda, aflorament d'aigües provinents de la serra d'El Puerto. El Ruedo agrícola s'estructura a partir de la xarxa hidràulica de sèquies desenvolupades des de La Laguna, i el sistema d'accessos i de recorreguts. Ambdós sistemes apareixen en general superposats, fet que va originar la denominació de carreró *del Agua* per a la via principal d'accés. Aquesta xarxa d'accessos es concreta en una sèrie de camins rurals, denominats *callejas*, de petit recorregut i

de domini públic, camins de *ferradura* de caràcter veïnal flanquejats a esquerra i dreta per murs i tancats. La bassa té diverses comportes als extrems per al reg de les hortes i la mòlta hidràulica. Aquesta bassa és un element especialment simbòlic i identificador de Cañaveral de León, la qual continua sent bassa de reg i lloc de bany. Associats al conjunt hidràulic s'aixequen tres molins, un de fariner i dos d'oli. Un d'aquests, el molí de Márquez, ha estat reconvertit a museu recentment, mentre que els altres dos es troben en procés de restauració.

Institut Andalús del Patrimoni Històric

L'activitat del darrer dia va tenir lloc íntegrament a l'Institut Andalús del Patrimoni Històric. Després d'una visita a les seves instal·lacions, situades a l'antic monestir de la cartoixa de Sevilla, l'activitat es va centrar en la presentació per part dels tècnics de l'entitat de l'Atlas d'Andalusia i del Laboratori del Paisatge Cultural.

L'Atlas del Patrimoni Immaterial diferencia quatre grans àmbits: rituals festius, oficis i coneixements, modes d'expressió i alimentació/cuina. El fan antropòlegs externs a la institució, tot i que tutoritzats pels tècnics de l'Institut. Atesa l'amplitud temàtica i territorial d'allò que es vol registrar, els antropòlegs encarregats de l'elaboració de l'atles estan subjectes a tres criteris: territorial, d'estudi valoratiu i d'estudi extensiu i obert. En el primer es tenen en compte característiques ecològiques, activitats econòmiques predominants, articulació dels nuclis urbans, situació fronterera, estructura de la propietat, etc. En virtut del segon, es registren algunes representacions de les tipologies dominants d'elements i les expressions més significatives, atenent al seu valor identitari, tenint sempre en compte la valoració que reben per part de la població. El tercer preveu que la selecció romangui oberta a la incorporació fu-

tura de nous registres quan el temps i els recursos ho permetin, comptant sempre amb els col·lectius implicats i els agents socials en tant que registradors i identificadors de llur patrimoni immaterial.

El desenvolupament del projecte està programat inicialment en cinc anualitats, amb cinc fases de treball que integren documentació, formació, investigació, anàlisi i la difusió dels resultats obtinguts. Fins a la data s'han fet les tasques de recopilació d'informació de tot el territori andalús, exceptuant-ne les zones metropolitanes i la costa, de les quals s'està fent en aquests moments. Malgrat això, els dissenyadors d'aquest projecte emfasitzen que es tracta d'un projecte obert, que comptarà amb la participació dels col·lectius implicats en llur seguiment i validació. Per això es pretenen crear al llarg del projecte una xarxa d'informadors i registradors del patrimoni immaterial (Xarxa de Patrimoni Immaterial d'Andalusia) que garanteixin la continuïtat i actualització del registre que es fa dins del marc del projecte de l'Atlas del Patrimoni Immaterial.

El Laboratori del Paisatge Cultural és un departament de l'IAPH creat per donar resposta a la necessitat de contribuir a un millor coneixement dels

paisatges culturals andalusos d'alt contingut patrimonial, així com al desenvolupament de criteris per a la seva anàlisi, protecció, intervenció, conservació i ús. Totes les activitats desenvolupades per part d'aquest departament s'articulen entorn de tres línies d'actuació: identificació i caracterització de paisatges culturals, criteris d'actuació i foment del paisatge cultural. Fins a la data hi ha cinc projectes finalitzats i cinc en curs. D'entre els finalitzats destaca el de la caracterització patrimonial del Mapa de Paisatges d'Andalusia, que va donar com a resultat el volum *Paisajes y patrimonio cultural en Andalucía. Tiempo, usos e imágenes*.

La darrera activitat feta a l'IAPH i del conjunt de la visita va consistir en un intercanvi d'experiències entre els tècnics de l'Institut i els de l'Observatori. Un dels aspectes més valorats de l'experiència andalusos per part de la delegació catalana va ser l'ambició del pla de l'Atlas del Patrimoni Immaterial d'Andalusia, tant pel seu abast geogràfic com temàtic, així com per la seva metodologia acurada. Els andalusos, per la seva part, van valorar molt positivament el treball en xarxa de les entitats dedicades a la recerca etnològica a Catalunya així com la implicació de la societat civil en general en aquesta mena de tasques. ■

■ Els membres de la delegació catalana i una tècnica de l'IAPH, durant la presentació del Laboratori del Paisatge a la seu de l'illa de La Cartuja (11/11/2011). JORDI ABELLA